

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ**

ШИКІТКА ГАЛИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 37(477.87)(091)«1919/1944»:061.22

**ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
КРАЙОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТОВАРИСТВ ЗАКАРПАТТЯ
(1919–1944 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Староста Володимир Іванович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
професор кафедри педагогіки та психології

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Дічек Наталія Петрівна,
Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
завідувач відділу історії педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Шевчук Оксана Миколаївна
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, доцент кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи

Захист відбудеться «30» березня 2017 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д, каб. 418.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту педагогіки НАПН України (04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д).

Автореферат розісланий «28» лютого 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Онопрієнко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах сьогодення, коли українська історико-педагогічна наука веде плідні пошуки щодо відтворення справжньої історії національної освіти, актуальності набуває дослідження проблеми інтеграції педагогічного загалу, зокрема професійного об'єднання освітян, у товариства в різні часи і на різних українських теренах. Її наукове значення пояснюється тим, що в межах таких фахових спільнот генерувалась й акумулювалась педагогічна думка, розроблялись напрями розвитку навчально-виховного процесу, формувалась спільна позиція вчителів щодо засадничих умов розвитку як загальнодержавної освітньої політики, так і регіональної зокрема. Вивчення історії шкільної справи на Закарпатських землях України донині становить важливе дослідницьке завдання.

У перші десятиліття ХХ ст. інтелігенція Закарпаття, а це були переважно вчителі, службовці та священики, робила спроби об'єднати зусилля з метою подолати неписьменність як серед дорослого населення, так і серед дітей, підвищити освітній рівень жителів регіону, забезпечити їх якісний культурно-національний розвиток. Зазначений період характеризувався соціально-економічною відсталістю краю і політичним безправ'ям людей, великою кількістю неписьменного населення, що ускладнювало проведення місцевою інтелігенцією просвітницько-культурної роботи. Такий стан зберігався практично до завершення Першої світової війни, і хоча інтеграція педагогів краю поступово набувала більш організованих форм, про що свідчить створення перших культурно-освітніх товариств, все ж їх робота не відзначалася ефективністю.

Набагато кращі умови для культурно-освітнього розвитку краю, формування громадських інституцій склалися після входження Закарпаття до Чехословацької Республіки (1919–1939), коли завдяки здійснюваному владою політичному та національно-культурному плюралізму в суспільстві було легалізовано діяльність громадських організацій, у тому числі й фахових. В освітньо-виховному просторі тогочасного Закарпаття діяли такі педагогічні організації та осередки, як «Комитет шкільної допомоги» (1919), «Учительское товарищество Подкарпатской Руси» (1920), «Школьная помощь» (1920), «Педагогічне товариство Підкарпатської Русі» (1924), «Товариство учительства горожанських шкіл Подкарпатской Руси» (1924), «Товариство учителів Греко-католицької єпархії Мукачівської» (1926), «Товариство учительок домашніх наук в Підкарпатській Русі» (1927), «Народовецьке учительське товариство» (1929), «Учительська Громада» (1930).

Педагогічні товариства Закарпаття відображали певний аспект становлення громадянського суспільства з усіма наявними атрибутами: громадські організації, незалежні засоби масової інформації, що їх обслуговують, співпраця влади з фаховими спілками у вирішенні державних проблем, урахування особливостей поліетнічного складу регіону тощо. Тому досвід діяльності педагогічних товариств Закарпаття у період 1919–1939 рр. потребує ретельного дослідження і через вивчення діяльності окремих організацій – «Учительського товарищества Подкарпатської Русі», «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі», «Учительської Громади», «Народовецького учительського товариства», «Товариства учительства горожанських шкіл Подкарпатской Руси», «Шкільної допомоги» і через

окреслення внеску у розвиток освіти видатних особистостей краю – Ю. Бращайка, А. Волошина, А. Ворона, В. Климпуша, О. Маркуша, В. Пачовського, С. Росохи, А. Штефана, які згодом стануть причетними до проголошення незалежної держави – Карпатської України.

В українській історії є переконливі факти конструктивної участі громадських організацій у розвитку національної школи й освіти – широкомасштабна діяльність, починаючи з другої половини ХІХ ст., наддніпрянських «Громад», галицьких і закарпатських «Просвіт», які в умовах іноземного підпорядкування українських територій сприяли утвердженню загальнокультурних ідей, пробуджували національну свідомість, закладали основи рідномовної освіти, прагнули підвищити рівень освіченості, культури і загального добробуту українського народу. Феномен просвітницької діяльності громадських організацій висвітлено в ґрунтовних історико-педагогічних дослідженнях Л. Березівської («Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.»), Г. Білавич («Українське педагогічне товариство «Рідна школа» і розвиток національного шкільництва у Галичині у 1881–1939 рр.»), Н. Побірченко («Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у контексті суспільного руху Наддніпрянської України у другій половині ХІХ – на поч. ХХ ст.»), а також у працях Л. Вовк, Н. Гупана, Н. Дічек, Б. Євтуха, Н. Ничкало, О. Сухомлинської, О. Шевчук.

Питанню історії діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття не присвячено спеціального дослідження, але деякі аспекти їх роботи згадуються у наукових студіях О. Яцини («Педагогічна й культурно-освітня діяльність товариства «Просвіта» на Закарпатті (1920–1939 рр.)»), І. Ліхтея («Діяльність громадських організацій»), П. Магочія («Формування національної свідомості на Підкарпатській Русі»), а також у статтях З. Ваколі, Б. Качура, Н. Керецман, М. Кухти, П. Стрічика, М. Талапканича, П. Федаки, В. Химинця, які високо оцінюють діяльність педагогічних товариств (1919–1944 рр.) у регіоні.

Однак згадані автори здебільшого узагальнено або побіжно торкалися досліджуваного нами питання, переважно у контексті інших історико-педагогічних подій. Здійснений аналіз літературних джерел підтверджує, що діяльність і здобутки педагогічних товариств Закарпаття не були предметом спеціального системного історико-педагогічного дослідження. Таким чином, актуальність наукової проблеми, відсутність її комплексного вивчення зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **«Освітньо-просвітницька діяльність крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології ДВНЗ «Ужгородський національний університет» як складову теми «Теорія і практика становлення та розвитку системи освіти, навчання і виховання у загальноєвропейському контексті» (Державний реєстраційний номер 0115U001925, протокол № 6 від 07 грудня 2010 р.). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол № 3 від 30 квітня 2013 р.) та погоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових

досліджень з педагогічних та психологічних наук при НАПН України (протокол № 5 від 28 травня 2013 р.).

Мета дослідження полягає у розкритті освітньо-просвітницької діяльності педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.) та визначенні перспектив використання їх позитивного досвіду в сучасній освітній практиці.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

- здійснити історіографічний аналіз праць, присвячених просвітницькій роботі крайових педагогічних товариств у досліджуваній період;
- проаналізувати соціокультурні передумови становлення й умови розвитку педагогічних товариств Закарпаття (друга половина XIX – перша половина XX ст.);
- охарактеризувати періоди діяльності педагогічних товариств краю у досліджуваній відтинку історії;
- висвітлити напрями, методи, форми освітньо-просвітницької діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття у визначених для вивчення історичних межах;
- виявити перспективи використання на сучасному етапі досвіду діяльності педагогічних товариств Закарпаття міжвоєнного періоду.

Об'єкт дослідження – розвиток освіти на Закарпатті впродовж другої половини XIX – першої половини XX ст.

Предмет дослідження – діяльність педагогічних товариств Закарпаття у 1919–1944 рр. з формування освітніх процесів у краї на загальнолюдських засадах, незалежних від національної, соціальної та політичної приналежності.

Для досягнення поставленої мети і виконання завдань дослідження було використано комплекс таких взаємопов'язаних **методів**:

- *історико-ретроспективний метод*, що допоміг у вивченні наявних матеріалів у хронологічній послідовності для характеристики організаційних та ідейних засад, завдань, напрямів, форм і методів освітньо-просвітницької діяльності педагогічних товариств;
- *пошуково-бібліографічний метод* вивчення опублікованих та архівних матеріалів, який уможливив теоретичний аналіз, синтез, систематизацію і класифікацію дібраних джерел;
- *проблемно-хронологічний метод* надав можливість простежити еволюцію актуалізації досліджуваної проблеми в педагогічній періодиці у динаміці і часовій послідовності;
- *метод герменевтичного аналізу* джерел, що допоміг у їх коментуванні;
- *метод теоретичного узагальнення* для формулювання підсумкових положень та висновків.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1919–1944 рр. Нижня межа зумовлена офіційним створенням перших легальних фахових педагогічних організацій у регіоні, що було спричинено приєднанням Закарпаття до Чехословацької Республіки і залученням його суспільства до процесу чехословацьких демократичних перетворень. Водночас для всебічного об'єктивного розкриття проблеми дослідження здійснено поглиблений ретроспективний аналіз стану освіти і функціонування просвітницьких літературних і релігійних об'єднань

у період з середини ХІХ ст. – до 1919 р., оскільки вони заклали структурно-функціональні основи культурно-просвітницької діяльності педагогічних товариств Закарпаття у наступні роки.

Верхня межа дослідження продиктована ухваленням Маніфесту про возз'єднання краю з Радянською Україною, після чого через суцільне одержавлення було змінено на радянський лад усю систему освіти Закарпатської України й остаточно припинено роботу громадських культурно-просвітницьких організацій.

Територіальні межі дослідження. Науковий пошук охоплював територію Закарпаття у складі різних держав: Австро-Угорської імперії, Чехословацької Республіки, Карпатської України, Угорщини.

Джерельну базу дослідження становлять:

- офіційні державні документи (урядові вісники), розпорядження, що зберігаються в Державному архіві Закарпатської області (далі ДАЗО): Ф.18 «Міністерство внутрішніх справ Карпатської України, м. Хуст (1938)», Ф.50 «Правление русского культурно-просветительного общества им. А. Духновича, г. Ужгород. 1919–1943», Ф.1039 «Учительское товарищество Подкарпатской Руси, г. Ужгород. 1925–1940», Ф.1040 «Товариство «Шкільна матка русинов» Чехословацької Республіки, м. Ужгород», Ф.28 «Реферат просвещения Подкарпатской Руси, г. Ужгород»;

- справочинні матеріали (протоколи зборів, звіти) педагогічних товариств, педагогічних гуртків, листування між видавництвами і державними установами та громадськими просвітницькими організаціями (ДАЗО, Ф.28);

- листування державної шкільної інспектури з представниками Учительської спілки Підкарпатської Руси (ДАЗО, Ф. 28); матеріали діяльності громадських організацій «Культурно-просветительское общество имени Духновича» (ДАЗО, Ф.50 «Правление «Культурно-просветительного общества им. Духновича», г. Ужгород»), культурно-просвітницької спілки «Просвіта» (ДАЗО, Ф.72. «Правление «Культурно-просветительного общества «Просвіта», г. Ужгород, 1922–1939), педагогічного товариства «Шкільна матка русинов» (ДАЗО Ф.1040 Товариство «Шкільна матка русинов» Чехословацької Республіки в Ужгороді», м. Ужгород, 1926–1938 рр.);

- матеріали періодичних видань «Вестник учительства горожанських шкіл Подкарпатской Руси» (1932), «Народная школа» (1920–1944), «Наша школа» (1935–1937), «Подкарпатська Русь» (1923–1936), «Урядовий вестник школьного реферату краевого уряду Подкарпатской Руси» (1921–1938), «Учитель» (1920–1936), «Учительський голос» (1929–1939);

- інтерпретаційні джерела (монографії, дисертації, брошури, статті в контексті досліджуваної проблеми).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше:

- висвітлено витоки, соціокультурні передумови, а також регіональні особливості (відсутність літературної мови для навчального процесу, нестача кваліфікованих вчителів, полікультурність регіону) становлення та розвитку фахових педагогічних організацій на Закарпатті 1919–1944 рр.;

- визначено й охарактеризовано основні напрями роботи крайових педагогічних товариств у галузі освіти й шкільництва краю (критика урядової політики дискримінації українців у галузі освіти й відстоювання їхніх прав на освіту рідною мовою; забезпечення сприятливих умов для функціонування української мови й національного компоненту змісту освіти в закарпатських школах; сприяння вдосконаленню методичного забезпечення навчально-виховного процесу; організація громадського піклування про дітей та молодь);

- окреслено методи і форми просвітницької роботи педагогічних товариств Закарпаття серед дорослого населення (заходи з ліквідації неписьменності, організація роботи народних читалень, проведення науково-популярних лекцій для народу, запровадження фахової підготовки вчительства, видання й розповсюдження літератури для народу рідною мовою, періодичних педагогічних видань, організація змістовного дозвілля та відпочинку дітей і дорослих).

Подальшого розвитку отримало висвітлення ролі педагогічних товариств Закарпаття щодо розвитку шкільництва в просвітницько-педагогічному русі першої половини ХХ століття.

Уточнено і введено до наукового обігу маловідомі та невідомі архівні документи, історичні факти, пов'язані з педагогічною та просвітницькою діяльністю педагогічних товариств Закарпаття 1919–1944 рр. (програми й статuti, меморандуми, матеріали з'їздів, конгресів товариств) та їх окремих діячів (А. Бескида, М. Полянського, П. Федора).

Практичне значення дисертації полягає в тому, що репрезентований в ній фактологічний матеріал, теоретичні висновки і узагальнення будуть використані для оновлення навчальних курсів історії педагогіки України, історії освіти Закарпаття, краєзнавства, розроблення спецсеінарів і практичних занять у ВНЗ з вивчення регіональної своєрідності Закарпатського регіону, що істотно доповнює знання про багатоманітність культурно-освітнього поступу українців. На основі результатів дослідження **розроблено і впроваджено** у педагогічну практику методичні матеріали до вивчення теми «Освітньо-просвітницька діяльність крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.)». Апробований матеріал дослідження стане в нагоді у роботі освітньо-виховних установ і громадських організацій Закарпатської області та України для підготовки відповідних методичних посібників, у написанні курсових та магістерських робіт. Зокрема, розроблено рекомендації щодо вдосконалення змісту лекційних і практичних занять із відповідним розширенням джерельної та модульно-тематичної бази навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Історія педагогічної думки Закарпаття» в Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти (акт № 255 від 6 червня 2016 р.), «Педагогіка», «Історія педагогіки» в Ужгородському національному університеті (акт № 1088/01-27 від 07.04.2016 р.), Мукачівському державному університеті (акт № 757 від 05.04.2016 р.), Карпатському університеті імені Августина Волошина (акт № 64/05-16 від 16.05.2016 р.), Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці ІІ (акт № 167/UA/2016 від 31.05. 2016 р.

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що увійшли у дисертацію, отримані автором самостійно. У методичних матеріалах, опублікованих

у співавторстві з В.Старостою, особистий внесок автора полягає у відборі та структуруванні навчального матеріалу, розробленні методики його викладання та апробації, формулюванні запитань для самостійного опрацювання. У статті, опублікованій у співавторстві з В.Старостою, – у висвітленні просвітницької діяльності Івана Панькевича на Закарпатті (20–30-х років ХХ ст.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження знайшли відображення у доповідях і виступах на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* – «Зародження та розвиток українського цивілізаційного простору: проблеми національного державотворення, духовної та культурної самобутності українського народу» (Ужгород, 2011), «Україна на шляху до розбудови національної держави: історична спадщина, суспільно-політична реальність та соціокультурна перспектива» (Ужгород, 2012), «Реалії та перспективи євроінтеграційного розвитку післядипломної педагогічної освіти України» (Ужгород, 2015), «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» (Київ, 2015); *всеукраїнських* – «Література розстріляного відродження і проблеми виховання національно свідомої особистості» (Ужгород, 2012), «Проблеми післядипломної освіти педагогів: створення інноваційного середовища в регіоні» (Ужгород, 2012), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012), «Культура педагога в контексті освітніх парадигм» (Ужгород, 2013), «Закарпатські Волошинські читання» (Ужгород, 2013), «Проблеми післядипломної освіти педагогів: реалізація компетентнісної парадигми в освіті як основа суспільного розвитку» (Ужгород, 2014), «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпропетровськ, 2015), а також на регіональних конференціях і науково-методичних семінарах, педагогічних читаннях тощо.

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 14 наукових публікаціях: 6 статей – у фахових наукових виданнях України, 1 стаття – у міжнародному науковому періодичному виданні, 1 – в іншому науковому виданні, 5 – у матеріалах конференцій, 1 – навчально-методичні рекомендації.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 237 сторінок (основна текстова частина – 190 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, проаналізовано ступінь вивчення досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дисертації, про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Діяльність педагогічних товариств на українських землях як історико-педагогічна проблема**» проаналізовано наукові дослідження становлення і розвитку педагогічних товариств в Україні у період, починаючи з

другої половини ХІХ ст. і протягом першої половини ХХ ст., а також висвітлено джерельну базу дослідження.

Доведено, що досліджувана наукова проблема, з одного боку, фрагментарно репрезентована у працях українських науковців, а з іншого – немає цілісного, комплексного і всебічного дослідження такого важливого чинника освітнього поступу, як діяльність громадських просвітницьких і педагогічних товариств, що є наслідком професійного єднання учительського загалу в окремо взятому регіоні для вирішення нагальних питань освіти. Показано, що, не применшуючи важливості ролі української творчої інтелігенції досліджуваного періоду, по-перше, більш значущим був внесок фахових освітніх товариств, по-друге, через історичні обставини, умови формування, характер й зміст діяльності просвітницьких об'єднань на різних українських територіях їх робота мала виразні особливості.

Здійснений аналіз опублікованих та рукописних матеріалів аргументує також твердження про фактичну відсутність праць, де б висвітлювалися передумови створення та діяльності фахових педагогічних товариств на Закарпатті у другій половині ХІХ ст. – протягом перших десятиліть ХХ ст. Встановлено зміни у ставленні педагогічного загалу до проблем освітньо-виховного простору в краї. Фахові учительські товариства інтегрували у своєму складі кращих носіїв тогочасної педагогічної думки Закарпаття. І хоча мало місце певне культурно-національне розшарування в організації мережі таких громадських організацій, всі вони, без винятку, відігравали важливу роль у вирішенні проблемних питань шкільництва.

Джерельна база дослідження, що є основою нашої дисертації, сформована, насамперед, з неопублікованих та опублікованих архівних джерел, які зберігаються у фондах Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) в містах Ужгороді та Берегові, Закарпатському краєзнавчому музеї (Фонди ЗКМ) у м. Ужгороді. Саме завдяки віднайденню документальних матеріалів (програми й статuti педагогічних товариств та об'єднань; списки керівного та кадрового складу товариств; хроніка поточної діяльності, довідкові матеріали; меморандуми, звернення, прохання, листівки, прокламації; документи про співпрацю з іншими культурно-освітніми організаціями; листування з іншими установами та відомствами) й їх аналізу вдалось розкрити особливості становлення, розвитку і занепаду діяльності педагогічних організацій на Закарпатті впродовж досліджуваного періоду.

Розкрито соціокультурні передумови виникнення крайових педагогічних товариств Закарпаття. Аналіз культурно-освітнього розвитку краю в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття дав змогу сформулювати картину передумов, які згодом сприяли професійному групуванню педагогічного загалу в межах фахових педагогічних товариств. Представники таких перших громадських об'єднань усвідомлювали незадовільні умови загального освітнього рівня місцевого населення, і, хоча їхні можливості були досить обмеженими у той час, вони розпочали просвітницькі акції. Починання культурно-освітньої інтелігенції істотно вплинули на еволюцію освітньо-виховного простору Закарпаття, просвітництва в цілому.

Встановлено, що діяльність громадських організацій краю формувалася й відбувалася відповідно до соціального складу учасників і мети роботи, яку вони ставили перед собою. Такі громадські утворення стали провісниками класичних

фахових педагогічних товариств. На основі аналізу джерел і фактів передумови створення й функціонування доцільно поділяти на два періоди – культурно-просвітницький і фахово-педагогічний.

Перший період, який хронологічно охоплює другу половину XIX століття, ознаменувався появою перших організованих груп культурно-просвітницького спрямування. Ці осередки ще не були фахово-спеціалізованими педагогічними товариствами, а більше були схожі на клуби за інтересами. Кількість членів перших організацій була невеликою. Ключовий напрям роботи товариств переважно спрямовувався на складання літературно-просвітницьких матеріалів і поширення їх серед широких верств населення шляхом організації видавничої справи. Визначальною віхою цього періоду стала активна просвітницька діяльність О. Духновича, якого слід вважати своєрідним зачинателем процесу творення культурно-просвітніх організацій на Закарпатті.

Другий період – початок XX століття (до 1919 р.) – ознаменувався появою першої організованої фахово-педагогічної організації (1900) та активізацією культурно-просвітницьких товариств. У цей час формуються вузькопрофільні об'єднання вчителів, які почали групуватися за соціально-фаховою спільністю й зосередили увагу на вирішенні освітньо-виховних проблемах тогочасності.

Висвітлено створення і розвиток культурно-просвітніх та перших педагогічних товариств Закарпаття наприкінці XIX – на початку XX ст., коли регіон був одним із найбільш відсталих у соціально-економічному розвитку на теренах Австро-Угорської імперії й потерпав від національно-культурного та освітнього гніту внаслідок політики титульної нації. Саме у цей час місцевою інтелігенцією, яку представляли переважно вчителі та священики, почали засновуватися перші просвітницькі організації, інколи із невеликою кількістю членів, серед яких «Литературное заведение Пряшевское» (1850), «Товариство св. Іоанна Хрестителя» (1862), «Общество святого Василя Великого» (1864). В їх лавах нараховувалася значна кількість учителів, але педагогічними за спрямуванням діяльності вони ще не були. Перші фахові учительські організації на території краю «Учительське допомогове товариство» (1900), «Товариство «Учительський дом» (1900) були створені на початку XX ст.

Громадські організації, що діяли в цей час стали прототипами майбутніх педагогічних товариств із чіткою організаційною, правовою, кадровою, матеріальною основою, яка працювала на чіткий змістовний результат – захист прав усього крайового учительства, відстоювання його інтересів перед свавіллям держави, його професійне єднання й відповідальність за збереження і примноження освітньо-культурних надбань закарпатців.

Доведено послідовність дій членів товариств у формуванні організаційних засад педагогічних об'єднань на Закарпатті в період кінця XIX ст. – до 1919 р. і пріоритетність освітньо-просвітницького напрямку їх діяльності. Освітні діячі краю, глибоко розуміючи важливість розбудови культурно-освітньої системи і водночас перебуваючи у надскладних суспільно-політичних обставинах чужої влади і її централізаторської політики, невпинно актуалізували питання поширення грамоти

серед місцевого населення, пропагували традиційно-національні цінності серед дітей і молоді, ідеї підвищення якості освітньо-виховних послуг для них.

У другому розділі **«Організація і напрями освітньо-просвітницької діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.)»** охарактеризовано організаційне становлення й напрями діяльності крайових педагогічних товариств. Розкрито методи і форми освітньо-просвітницької діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.).

На основі аналізу архівних документів визначені ключові методи освітньо-просвітницької діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття, а саме:

- публічні лекції (члени учительських спілок виступали в хатах-читальнях, які відкривалися в селах громадськими об'єднаннями «Просвіта», Товариство ім. Духновича);
- бесіди (під час відвідання вчителями учнів удома, на батьківських зборах, на засіданні педагогічних гуртків);
- агітаційні та інформаційні промови просвітницького характеру;
- поширення освітньо-педагогічних ідей через публікації на педагогічну, морально-етичну, культурницьку тематику в засобах масової інформації (у виданнях загальносуспільного спрямування та в педагогічній пресі);
- метод театралізації з обов'язковим використанням творів виховного змісту (організація аматорських вистав).

Для розвитку педагогічного руху на території Підкарпатської Русі у 1919–1944 рр. важливого значення набув перший учительський конгрес, який відбувся 16–17 квітня 1920 р. в Ужгороді. У ході зібрання було розглянуто й визначено питання, які стали пріоритетними для подальшого розвитку освітньої галузі краю (про мову викладання в школі, підготовку нових підручників, про навчання та фінансове забезпечення вчителів, відкриття мережі дитячих садочків). Перший учительський конгрес засвідчив високу суспільну свідомість та відповідальність інтелігенції краю, зокрема учительства, перед власним народом за відродження духовних традицій, виховання підростаючого покоління, підняття освітнього рівня населення.

Не менш значущим стало заснування фахового об'єднання «Учительське товариство Підкарпатської Русі» (УТПР), головою якого обрали М. Полянського. Новостворена професійна спілка мала на меті об'єднати все учительство краю незалежно від місця роботи, фахової підготовки, національної приналежності у прагненні служити своєму народу. Питання соціального захисту учительства краю, методичного забезпечення навчально-виховного процесу, підвищення фахової кваліфікації педагогів, роботи «педагогічних кружків», функціонування власного періодичного видання відображали резолюції зібрань організації й слугували орієнтирами для пересічних учителів.

Аналіз документів про кадровий потенціал, форми і методи роботи, постанови, резолюції, рішення різноманітних зборів організації дав можливість розкрити своєрідність діяльності педагогічних товариств краю, яка полягала у співпраці з державними шкільними органами, кооперації з культурно-освітніми організаціями, проведенні педагогічних конгресів, з'їздів.

Уперше введено до наукового обігу відомості про постать першого керівника УТПР Михайла Полянського, розкрито його роль у становленні учительського руху на Закарпатті.

Доведено, що у досліджуваний період найсуттєвіший вплив на процеси реформування освітньої галузі Підкарпатської Русі, підвищення ефективності роботи навчальних закладів, виховання підрастаючого покоління мало «Педагогічне Товариство Підкарпатської Русі» (ПТПР), засноване у 1924 р. Його очолив видатний громадський та культурно-освітній діяч, директор учительської семінарії в Мукачеві, відомий просвітник А. Волошин. У лавах організації об'єдналися передові педагоги свого часу, керівники навчальних закладів, інспектори шкільного відділу, серед яких Ф. Агій, А. Алиськевич, А. Банов, В. Бірчак, о. Е. Бокшай, С. Бочек, А. Ворон, М. Григашій, М. Гулянич, А. Добровський, А. Іванчов, М. Качанюк, о. І. Кондратович, І. Крайник, о. В. Ларь, А. Маркуш, І. Панькевич, директор Е. Паржизек, директор школи в Хусті А. Полянський, Ю. Ревай, М. Торбич, директор А. Штефан, П. Яцко. Програмні документи, матеріали, вміщені у періодичних виданнях свідчать, що кваліфікація, авторитет педагогів, залучених до лав «Педагогічного товариства» давали їм змогу брати активну участь у вирішенні широкого кола освітніх проблем Підкарпатської Русі, розробляти та видавати підручники, науково-методичні посібники і рекомендації, займатися організацією фахової підготовки учительства, сприяти вихованню молоді у душі любові до рідного краю тощо.

В умовах надзвичайно напружених дискусій з приводу мовно-національного визначення, політизації окремих аспектів громадянського виховання педагогічне товариство «Учительська громада» (засноване 1930 р.) розпочало безкомпромісну боротьбу за впровадження української мови в усі сфери життя. Тісно співпрацюючи з Ужгородською шкільною управою, новостворена освітянська організація акцентувала увагу на вихованні місцевої молоді в українському національному дусі шляхом поширення навчальних підручників і методичної літератури рідною мовою, проведення різноманітних масових освітніх заходів морально-етичного й етнонаціонального спрямування. Акумулюючи передову на той час педагогічну думку, товариство користувалося значним авторитетом у краї. Його постанови щодо освітньо-виховних питань визначали найбільш нагальні напрями роботи для вчительського загалу і, що важливо, змушували реагувати на запити освітян органи державної влади, які відповідали за функціонування освітньої галузі всіх рівнів. В умовах надзвичайно напружених дискусій з приводу мовно-національного визначення, політизації окремих аспектів громадянського виховання товариство займало виважену, але водночас чітку позицію в контексті відстоювання процесу українізації освітнього середовища.

Для систематизації значних за обсягом документальних відомостей про педагогічні товариства на Закарпатті досліджуваного періоду здійснено їх класифікацію за напрямками діяльності (табл.).

**Класифікація крайових педагогічних товариств Закарпаття
(1919–1944 рр.)**

№	Назва товариства	Специфіка діяльності
1 група	«Учительское товарищество Подкарпатскоѣ Руси», «Педагогічне товариство Подкарпатской Руси», «Шкільна Матка Русинів», «Народовецьке учительське товариство» (пізніше «Учительська Громада»), «Школьная помощь», «Подкарпатское общество наук»	Науково-педагогічні товариства
2 група	«Товариство учительства горожанських шкіл Подкарпатской Руси», «Організація учительок матерських шкіл Підкарп. Руси», «Крайовий союз учителів ремісничих шкіл у Підкарпатській Русі»	Спеціалізовані учительські об'єднання
3 група	«Товариство мадярських учителѣв на Підк. Руси», «Спілка учительства чехословацького на Підкарпатській Русі», «Союз жидовских шкіл Підк. Руси»	Етнонаціональні педагогічні об'єднання
4 група	«Союз учителѣв церковных шкіл», «Товариство учителів Греко-католицької єпархії Мукачівської»	Релігійні педагогічні об'єднання
5 група	«Союз учителів соціальних демократів Підкарпатській Русі», учительський відділ республіканської партії	Товариства, засновані політичними партіями
6 група	«Учительки жіночих ручних робот», «Центральна шкільна матка»	Відділення державних фахових учительських товариств

З'ясовано, що саме просвітницька робота учителів як членів культурно-освітніх та фахових товариств сприяла розвитку та формуванню основ громадянського суспільства у краї. Виняткову роль у цьому відігравав голова учительської організації (ПТПР), згодом, у 1939 р. президент Карпатської України А.Волошин, який брав активну участь у піднесенні національно-визвольного руху, ще починаючи з 1918–1919 рр., коли всенародний конгрес у м. Хуст 21 січня 1919 р. прийняв рішення про возз'єднання краю з Соборною Україною. Протягом усього міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) А. Волошин відстоював інтереси закарпатців,

на якій посаді б він не перебував. З його іменем пов'язано утворення товариства «Просвіта» (1920), «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі» (1924), «Учительної Громади» (1930), політичних партій.

Встановлено роль представників української політичної еміграції, переселенців з Галичини та Наддніпрянської України, які в результаті багатьох політичних чинників (Перша світова війна, революція 1917 р. в Російській імперії, поразка ЗУНР, політичні репресії більшовиків) опинилися на території Закарпаття та активно виявили себе у громадсько-політичному та культурному житті краю (1919–1939 рр.). На запрошення шкільного реферату краю (управління освіти) та його інспектора І. Панькевича відгукнулася когорта представників української інтелігенції, які почали працювати на посадах керівників, професорів, вчителів навчальних закладів Закарпаття, передаючи значний педагогічний досвід, набутий у провідних вітчизняних та європейських освітніх установах. Відображено роль у становленні та розвитку демократичних традицій у роботі закладів освіти Підкарпатської Русі, яку відіграли такі педагоги-емігранти, як А. Алиськевич, Л. Бачинський, В. Бірчак, О. Вахнянин, Я. Голота, А. Домбровський, брати Корнило й Богдан Заклинські, Г. Кінах, П. Кукуруза, М. Кушніренко, С. Леонович, В. Пачовський, М. Підгірянка.

Доведено, що лише в умовах входження Закарпаття до Чехословацької Республіки (1919–1939) життя його суспільства набуло демократичного розвитку, оскільки на практиці реалізовувався політичний й національно-культурний плюралізм, громадські організації педагогів здобули легальну можливість активної роботи. І незважаючи на значні утруднення в організаційному об'єднанні освітян регіону, зумовлені наявністю національно-культурних, мовних і навіть політико-ідеологічних суперечностей, що розділяли учительство, наприклад, на українофільський та русофільський табори, значення їхніх об'єднань мало непересічний вплив на розвиток освіти і виховання в краї.

У третьому розділі **«Перспективи використання досвіду діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття в сучасних умовах відродження національної системи освіти»** доведено, що позитивні надбання у роботі крайових педагогічних товариств Закарпаття міжвоєнного періоду мають не лише науково-теоретичне значення, а й можуть бути творчо використані у сучасній освітній практиці. Ідеї демократії, гуманізму, міжетнічної толерантності, дитиноцентризму, культурного розвитку, патріотизму та національної свідомості, християнські засади добра, духовності, альтруїзму, християнський виховний ідеал, цінності знань та культури, визнання пріоритетної ролі сім'ї у вихованні дітей і молоді, підняті та пропаговані у діяльності педагогічних товариств у 20–30-х роках ХХ ст. на Закарпатті залишаються актуальними й нині. Тому доцільно спиратися на надбання членів педагогічних об'єднань, творчо адаптувати методи і форми їх роботи в сучасному навчально-виховному процесі і в діяльності нинішніх фахових педагогічних товариств України, таких, як: Всеукраїнське педагогічне товариство, Всеукраїнське Педагогічне Товариство імені Г. Ващенка.

У додатках подано довідково-інформаційний матеріал про педагогічні товариства, час їх існування, керівників товариств, спектр зайнятості, національно-культурну орієнтацію.

ВИСНОВКИ

Системне й цілісне вивчення діяльності педагогічних товариств Закарпаття у міжвоєнний період дає підстави для таких висновків:

1. Підтверджено, що діяльність і здобутки учительських організацій краю у період 1919–1944 рр. не були предметом спеціального історико-педагогічного дослідження, а окреслювалися в контексті висвітлення окремих аспектів розвитку освіти і педагогічної думки Закарпаття. Головний акцент автори робили на вивченні питань поширення грамоти та освіти населення краю, певних проблемах національного виховання, на визначенні внеску окремих педагогічних персоналій. Незважаючи на наявні комплексні дослідження питань розвитку освіти на Закарпатті у ХХ ст., діяльність фахових організацій у період з 1919 по 1944 рр. висвітлюється в них побіжно, переважно у контексті аналізу інших історичних подій, у статусі другорядного чинника культурно-освітнього поступу краю. У результаті історіографічного аналізу джерел виявлено внесок просвітницьких і освітніх громадських товариств у розвиток концептуальних педагогічних ідей, методичних підходів до навчання дітей і дорослих, у поширення культурно-освітніх цінностей. Висвітлено також культурно-освітню діяльність провідних освітян краю – активних діячів різноманітних за метою і напрямками роботи громадських просвітницьких інституцій, окреслено їхній внесок у розвиток української педагогіки.

2. З'ясовано, що робота фахових освітянських організацій залежала від суспільно-політичних трансформацій, що відбувалися на Закарпатських землях протягом другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. (входження краю до складу Австро-Угорщини (1867–1919 рр.), Чехословацької Республіки (1919–1939 рр.), Угорщини (1939–1944 рр.), та нормативно-правової бази, якою регламентувався культурно-освітній розвиток регіону у певний період (закон Й. Етвеша, Альберта Аппоні, закони та розпорядження міністерства шкільництва і народної освіти Чехословацької Республіки, Угорщини). Суспільно-історичні умови розвитку регіону (соціально-економічна відсталість, політичне безправ'я і низький освітній рівень населення, його поліетнічність) практично до завершення Першої світової війни дуже ускладнювали діяльність інтелігенції в напрямі просвіти і підвищення культурного рівня місцевого люду. Доведено, що значна активізація громадського руху, зокрема створення та діяльність учительських товариств, відбулася після того, як за Сен-Жерменським договором (1919 р.) Закарпаття було приєднано до Чехословацької Республіки. Цей процес спричинив зовнішні (демократизація суспільних відносин, поширення загальноєвропейських просвітницьких ідей) і внутрішні (соціально-економічне зростання краю, прагнення окремих груп інтелігенції об'єднати зусилля для подолання кризових явищ, розвиток науки та шкільництва, професій, формування процесів національного самовизначення українців) позитивні зміни в регіоні.

Аналіз специфіки соціальної та національно-культурної спрямованості роботи крайових педагогічних громадських організацій у досліджуваній період дає підстави стверджувати, що їх розвиток відбувався в контексті загальноукраїнського просвітницько-педагогічного руху другої половини ХІХ – першої половини ХХ стст., але мав значні регіональні особливості.

3. Охарактеризовано періоди освітньо-просвітницької діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття: 1) культурно-просвітницький (протопедагогічний) період (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) – поява перших організованих груп інтелігенції, які переслідували культурно-просвітницькі цілі. Ці осередки ще не були фахово-спеціалізованими педагогічними товариствами, а більше були схожі на клуби за інтересами; 2) легалізація перших крайових педагогічних товариств (початок ХХ ст. – до 1919 р.) – утворення першої громадської фахової організації освітян («Учительське допомогове товариство») – активізація роботи культурно-просвітницьких товариств. У цей час формуються вузькопрофільні об'єднання вчителів, які почали групуватися за соціально-фаховою спільністю й зосередили увагу на освітньо-виховних проблемах тогочасності; 3) становлення та розвиток педагогічних товариств Закарпаття (1919–1939 рр.) – масова організація легальних об'єднань педагогів, створюваних за погодженням з державними органами влади, виникнення нових форм громадської самоорганізації освітян (педагогічні кружки (гуртки) для вдосконалення фахової майстерності учителів, освітянські гуртки для організації позашкільної роботи, допомогіві каси, кредитні спілки; 4) заборона діяльності більшості педагогічних товариств краю (1939–1944 рр.) – згортання демократичних процесів у суспільно-політичному житті регіону, закриття більшості педагогічних товариств краю.

4. Висвітлення основних напрямів діяльності крайових педагогічних товариств у сфері освіти й шкільництва Закарпаття у досліджуваній час дало змогу стверджувати, що ключовим завданням найбільш впливових крайових освітянських організацій була просвітницько-педагогічна праця, спрямована на реформування системи освіти на території Підкарпатської Русі, виховання підростаючого покоління на гуманістичних, морально-християнських та духовно-національних ідеалах, проведення освітньо-культурної роботи серед дорослого населення.

Встановлено методи та форми освітньо-просвітницької діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття, які стали характерними у роботі фахових освітянських організацій досліджуваного періоду. Серед них виділяємо такі найістотніші: організація курсів підвищення педагогічної кваліфікації вчителів, курсове поліпшення освітньої майстерності молодих педагогів; вирішення проблем кваліфікації вчительських кадрів на основі вибору різноманітних форм курсової підготовки: «вакаційні» курси, педагогічні гуртки, «студійні дороги»; заходи щодо подолання неписьменності, поширення практичної освіти в середовищі народних мас, охоплення навчанням різних вікових категорій (курси крою, кухарства, медичних сестер тощо); видання з цією метою популярних посібників, створених на основі новітніх досягнень науки та практики; організація видавничої діяльності, написання й публікація авторських статей та підручників освітньо-виховного й науково-методичного спрямування; організація та проведення педагогічних і

науково-методичних з'їздів, конференцій; організація масових заходів навчально-виховного і мистецького характеру, зокрема свят і вечорів для молоді, театральних і музичних вистав, освітянських виставок тощо; створення й регулярне поповнення бібліотечних фондів, закупівля й розповсюдження книжкової продукції, формування бібліотек у читальнях, школах, клубах; поліпшення побутових умов учнів (відкриття інтернатів, можливість проживання учнівської молоді в сім'ях крайової інтелігенції; облаштування кухонь та їдалень при навчальних закладах; призначення стипендій за відмінну успішність тощо); співпраця з державними органами влади для вирішення програмних та статутних завдань. Педагогічні товариства спільно зі шкільним відділом Підкарпатської Русі розробляли навчально-методичні програми, підручники, організували заходи, спрямовані на розв'язання проблем розвитку освітньої галузі краю. Така робота допомагала не лише вирішувати питання розвитку шкільництва на Підкарпатській Русі, а й давала можливість підвищувати роль педагога у суспільстві, формувала основи громадянського суспільства, демократичних відносин, що, у свою чергу, позитивно впливало на виховання підростаючого покоління; національне спрямування позашкільної роботи: організація відпочинку дітей та юнацтва на основі національного виховання, пропагування народних традицій. Участь педагогічних організацій у заснуванні та роботі організації «Пласт» на території Підкарпатської Русі; вирішення проблем матеріального забезпечення педагогів, підтримка громадської активності вчителя, його іміджу в соціумі; обмін педагогічним досвідом як необхідна умова творчого зростання вчителя («студійні дороги», педагогічні гуртки, педагогічні конгреси, «день школи»); розвиток наукової діяльності вчителів та учнів, поширення дослідницької форми роботи; етнографічні, фольклористичні, мовознавчі студії тощо; співпраця з однотипними фаховими та культурно-освітніми товариствами.

5. Репрезентовані позитивні здобутки педагогічних товариств Закарпаття міжвоєнного періоду доводять, що вони мають не лише науково-теоретичну вартість, а й можуть слугувати для сучасного творчого використання у практичній роботі громадських освітянських об'єднань. Актуальними в наш час залишаються напрацювання, що стосуються формування національної свідомості та самосвідомості учнів, їхнього духовного світу, особистісної самостійності, моральних чеснот за шкалою європейських і християнських цінностей. Корисними вважаємо такі, вироблені у минулому напрями роботи, які спрямовують організацію освітньої галузі на системне відродження національних традицій, організацію навчання та виховання на основі демократизму, гуманізму, дитиноцентризму. Варто згадати застосовувані освітянами-попередниками методи забезпечення зв'язків школи з громадськістю і батьками, різноманітні методи розвитку іміджу вчителя і навчального закладу.

Дисертаційне дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми, пов'язаної з висвітленням питань розвитку педагогічних товариств краю у міжвоєнний період (1919–1939 рр.). Потребують дослідження постаті окремих діячів товариств (А. Бескида, М. Полянського, П. Федора).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Шикітка Г.М. Актуальні виклики останнього конгресу «Учительської Громади» / Г.М. Шикітка. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Вип. 23. – Ужгород, 2011. – С. 209–212.
2. Шикітка Г.М. Просвітницька діяльність Івана Панькевича на Закарпатті (20–30 роки ХХ ст.) / В.І. Староста, Г.М. Шикітка. // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : науковий збірник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М.Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – Вип. 42. – Ч. 1. – С. 315–320.
3. Шикітка Г.М. Педагогічне товариство «Шкільна Матка Русинів Чехословацької республіки»: історія становлення та розвитку / Г.М. Шикітка. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – Вип. 24. – Ужгород, 2012. – С. 203–205.
4. Шикітка Г.М. Прояви творчості педагогів Закарпаття у роботі їх фахових організацій (1920–1940 рр.) / Г.М. Шикітка. // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – Вип. 21(31). – Київ, 2013. – С. 86–90.
5. Шикітка Г.М. Основні напрями освітньо-просвітницької діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Г.М. Шикітка. // Науковий вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – № 17(270). – Черкаси, 2013. – С. 130–136.
6. Шикітка Г.М. Становлення та організаційна діяльність «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі» / Г.М. Шикітка. // Тернопільський національний педагогічний університет. – Наукові записки. – Серія : Педагогіка. – Вип. 2. – Тернопіль, 2015. – С. 9–14.
7. Шикітка Г.М. Особливості становлення освітянського руху на Підкарпатській Русі / Г.М. Шикітка. // Міжнародний науковий журнал «ScienceRise»: Педагогічна освіта № 10/5(15). – Х., 2015. – С. 35–40.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Шикітка Г.М. Умови створення й діяльності педагогічних товариств міжвоєнного Закарпаття / Г.М. Шикітка. // Зародження та розвиток українського цивілізаційного простору: проблеми національного державотворення, духовної та культурної самобутності українського народу: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 11–12 листопада 2011 року). – Ужгород : інфор.-вид. центр УУБА, КаУ, 2012. – С. 506–512.
9. Шикітка Г.М. Суспільно-політичні та соціокультурні передумови виникнення й діяльності педагогічних товариств на Закарпатті (др. пол. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.) / Г.М. Шикітка. // Науково-методичний журнал «Освіта Закарпаття». – Вип.15. – Ужгород, 2012. – С. 53–55.
10. Шикітка Г.М. Роль релігійних діячів у роботі педагогічних товариств Закарпаття в 1920-х – 30-х роках / Г.М. Шикітка. // Закарпатські Волошинські

читання: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Ужгород, 25–30 березня 2013 року). – Ужгород : Вид. – ФОП Бреза А.Е., 2013. – С. 59–61.

11. Шикітка Г.М. Роль учителя у діяльності педагогічних товариств Закарпаття в першій половині ХХ століття / Г.М. Шикітка. // *Культура педагога в контексті освітніх парадигм (до 80-річчя з дня народження професора В.В. Сагарди): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Ужгород, 28 лютого – 1 березня 2013 року).* – Ужгород: Вид-во ПП «Інватор», 2013. – С. 141–144.

12. Шикітка Г.М. Фахове зростання педагогів у контексті діяльності педагогічних товариств Закарпаття у 20–30-х роках ХХ століття / Г.М. Шикітка. // *Наукова дискусія: питання педагогіки та психології: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 4–5 грудня 2015 року).* – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2015. – С. 17–20.

13. Шикітка Г.М. Формування освітянського руху на Підкарпатській Русі на початку 20-х років ХХ століття / Г.М. Шикітка. // *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Дніпропетровськ, 4–5 грудня, 2015 року).* – Ч. I. – Наук. ред. О.Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2016. – С. 34–35.

14. Шикітка Г.М. Методичні матеріали до вивчення теми «Освітньо-просвітницька діяльність крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.)» / В.І. Староста., Г.М. Шикітка. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2016. – 37 с.

АНОТАЦІЇ

Шикітка Г.М. Освітньо-просвітницька діяльність крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.) – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогіки НАПН України. – Київ, 2017.

У дисертації висвітлено соціокультурні умови становлення та розвитку крайових педагогічних товариств Закарпаття (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.). Проаналізовано й систематизовано історіографію та джерельну базу з проблеми дослідження. Розкрито напрями, методи, форми та періоди освітньо-просвітницької діяльності крайових педагогічних товариств Закарпаття (1919–1944 рр.), основні напрями та форми їх організаційної діяльності.

Класифіковано крайові педагогічні товариства Закарпаття (1919–1944 рр.) за групами: науково-педагогічні товариства, товариства структурних підрозділів освіти, фахові організації національних меншин; товариства, засновані політичними партіями; товариства, засновані релігійними громадами; відділення державних фахових учительських товариств. Визначено вплив педагогічних товариств на процеси становлення громадянського суспільства на території Закарпаття.

Доведено, що творчі надбання педагогічних товариств 20–30 рр. ХХ ст. на Закарпатті є актуальними і можуть використовуватися як в сучасному навчально-

виховному процесі, так і в діяльності фахових педагогічних товариств України, таких, як: Всеукраїнське педагогічне товариство, Всеукраїнське Педагогічне Товариства імені Г. Ващенка. Актуальними у наш час змістовими напрямками, виробленими педагогічними товариствами Закарпаття, є ті, що стосуються формування національної свідомості та самосвідомості учня, його духовного світу, формування особистісної самостійності, моральних чеснот за шкалою європейських цінностей.

Ключові слова: крайові педагогічні товариства, напрями, методи, форми діяльності педагогічних товариств, учитель, сім'я, школа, педагогічна преса, освітньо-просвітницька діяльність, Закарпаття, з'їзд педагогічного товариства .

Шикитка Г.Н. Образовательно-просветительская деятельность краевых педагогических обществ Закарпатья (1919–1944 гг.) – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Институт педагогики НАПН Украины. – Киев, 2017.

В диссертации представлены социокультурные условия становления и развития краевых педагогических обществ Закарпатья (вторая половина XIX – первая половина XX вв.). Проанализированы и систематизированы историография и первоисточники проблемы исследования. Раскрыты направления, методы, формы и периоды образовательно-просветительской деятельности краевых педагогических обществ Закарпатья (1919–1944 гг.), основные направления и формы их организационной деятельности.

Классифицированы краевые педагогические общества Закарпатья (1919–1944 гг.) по группам: научно-педагогические общества, общества структурных подразделений образования, профессиональные организации национальных меньшинств; общества, основанные политическими партиями; общества, основанные религиозными общинами, отделения государственных профессиональных учительских обществ. Определено влияние педагогических обществ на процессы становления гражданского общества на территории Закарпатья.

Доказано, что творческие достижения педагогических обществ 20-30 гг. XX в. на Закарпатье актуальны и могут использоваться как в современном учебно-воспитательном процессе, так и в деятельности профессиональных педагогических обществ Украины, таких, как: Всеукраинское педагогическое общество, Всеукраинское Педагогическое Общество имени Г. Ващенко. Актуальными в наше время и содержательными направлениями, выработанными педагогическими обществами Закарпатья, являются те, которые касаются формирования национального сознания и самосознания ученика, его духовного мира, формирования личностной самостоятельности, нравственных качеств по шкале европейских ценностей.

Ключевые слова: краевые педагогические общества, направления, методы и формы деятельности педагогических обществ, учитель, семья, школа,

педагогическая пресса, образовательно-просветительская деятельность Закарпатья, съезд педагогического общества.

Shykita G.M. educational activities of regional pedagogical communities of Transcarpathian region (1919-1944) – Manuscript.

Dissertation for attaining the degree of candidate of pedagogical sciences on major 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Institute of Pedagogy National Academy of Pedagogical Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis highlights social and cultural conditions of formation and development of regional educational associations in Transcarpathian region (second half of XIX – early XX century). The current study has analyzed and systematized historiography and source base on the study. It defines areas of activity, methods, forms and periods of education activities of regional educational communities in Transcarpathian region (1919–1944), the main directions and forms of their organizational activity.

Regional pedagogical associations of Transcarpathian region (1919–1944) are classified into groups: scientific and educational societies, societies of structural departments of education, professional organizations of national minorities, societies based on political parties, associations established by religious communities, departments of state professional teachers' associations. The study shows and evaluates the influence of educational societies on the processes of civil society formation in Transcarpathian region.

The article points out basic directions and forms of organization of regional educational communities in the field of education and school system of Transcarpathian region. It has been proved that the key objective of most influential organizations which were operating in the region in the period under study were educational and pedagogical work aimed at reforming the educational system in the Carpathian Ruthenia, character building of the younger generation on the basis of humanistic, moral and spiritual ideals, holding of formative and educational work among adults.

It has been proved that in the ranks of teachers' associations the common position of clerisy on social challenges was formed, that is where Ukrainian national ideology was cultivated and then developed amongst population, and questions concerning functioning of civil society were tackled.

It has been proved that creative heritage of educational associations of 20-30 years. XX century in Transcarpathian region is relevant and can be used in the modern educational process as well as in the teaching of professional associations in Ukraine, such as the All-Ukrainian Pedagogical Society, the National Pedagogical Society named after H. Vashchenko and others. In our time, substantial and relevant directions elaborated by pedagogical Transcarpathian associations are those concerning the formation of national consciousness and identity of a student, his spiritual world, the formation of personal autonomy, moral virtues due to the scale of European values.

Keywords: regional educational associations, areas, methods, forms of educational association activity, teacher, family, school, educational press, educational activity, Transcarpathian region, teaching association congress.

Підписано до друку ____ .02.2017 р.
Формат 60x84/16. Ум.друк.арк. 0,9
Наклад 100 прим. Зам.№____

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі видавництва УжНУ «Говерла»
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89
dep-editors@uzhnu.edu.ua

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т № 32 від 31 травня 2006 року